

TÜRKİYE'DE MÜLKSÜZLEŞME

Aydınlık Dergisi, 9 Ağustos 2009

Yıldırım Koç

Türkiye’de üzerinde yeterince çalışma yapılmamış konulardan biri, “mülksüzleşme”dir. Halbuki, Türkiye işçi sınıfı hareketinin yapısını ve dinamiklerini anlayabilmenin yolu, mülksüzleşme sürecinin kavranmasından geçmektedir.

Mülksüzleşme, üreticilerin üretim araçları mülkiyetinden kopmaları ve işgüçlerini satmaktan başka gelir kaynağından yoksun kalmalarıdır.

Tarihin en kapsamlı mülksüzleşmelerinden biri, İngiltere’de 16. yüzyıldaki çitleme hareketidir. Marks’ın Kapital’inin birinci cildinin son bölümünün başlığı “Temel Birikim” veya “İlkel Birikim”dir. Bu bölümde, İngiltere’deki mülksüzleşme süreci anlatılır ve bir dipnotta da Thomas More’un Utopia kitabına gönderme yapılır. Gerçekten 16. yüzyılda İngiltere’deki kapsamlı ve hızlı mülksüzleşmeyi çağdaş bir yazarın kaleminden en iyi Utopia’da okuyabilirsiniz (kitap 1516 yılında yayımlanmıştır). Marks, kapitalist birikimin öncesinde bir ilkel birikim olduğunu; bunun kapitalist üretim yönteminin sonucu değil, başlangıç noktası olduğunu belirtir. Kapitalizmin önkoşulu “özgür işçi”dir. Marks’a göre, kapitalizmin gelişebilmesi için iki açıdan “özgür”leşmiş işçiye gereksinim vardır. Bunların birincisi, işçilerin kendilerinin üretim araçlarının doğrudan bir parçasını oluşturmamaları, köleler ve serfler gibi üretim araçlarına ait olmamalarıdır; ikincisi ise üretim araçlarının işçilere ait olmamasıdır. İşçi üretim araçları mülkiyetinden kopararak işgücünü satmaktan başka çaresi kalmayan bir insana dönüştürülmeli; ancak işgücünü satma özgürlüğüne de sahip olmalıdır.

Marks, doğal olarak, bu süreçte emperyalizmin etkilerini incelememi. Marks’ın sömürgeler konusunda yazdıkları bu gözle tarandığında bazı gözlemler saptanabilir; ancak Marks’ın yaşadığı dönemle 20. yüzyıl arasında birçok açıdan önemli farklar söz konusudur.

Türkiye’de ise Cumhuriyet yönetimi, tam anlamıyla mülksüzleşmiş bir işçi sınıfı devralmadı. Tam tersine, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk köylüsünün önemli bir mülklüleşme süreci yaşandı. Nüfus azdı. Hazine ve köy arazileri genişti. Ülkemizden ayrılan Ermenilerin ve Rumların arazileri terk edilmişti. Cumhuriyet yönetimi, dini vakıfların arazilerini kamulaştırdıktan sonra bunların bir bölümünü köylüye dağıttı. Atatürk’ün gerçekleştiremediği temel hedeflerinden biri, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bir toprak reformu yaparak, köylülüğün aydınlanma sürecini hızlandırmaktı. Gücü yetmedi. Buna karşın, ülkemizin birçok bölgesinde bir köylünün bir çift öküzle bir arazi parçasına yerleşip geçimini sağlaması olanaklıydı. Bu koşullarda, mülksüzleşmiş bir kitle ortaya çıkmadı.

Kentlerde de esnaf-sanatkar için ayakta kalma olanakları mevcuttu. Esnaf-sanatkar, çoğalan nüfusa ve artan ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde büyüyordu.

1950’li yıllarda kentin çekiciliğiyle yaşanan iç göç, mülksüzleşmenin sonucu değildi. 1950’li yıllarda işçi sınıfına katılanlar, mülksüzleşmiş üreticilerden çok, işçiliği bir ek gelir kaynağı olarak gören, köydeki topraklarıyla mülkiyet bağı kopmamış, yarı-mülksüzleşmiş insanlardı. Hele 1960’lı yıllarda mülksüzleşme süreci iyice yavaşladı.

1960’lı yıllarda kırsal bölgelerde mülksüzleşme sürecini yavaşlatan ve bazen geriye çeviren bir gelişme, yurtdışına işçi olarak gidenlerdi. Türkiye’de yeterince tartışılmamış konulardan biri de, yurtdışına işçi olarak gidenlerin toplumsal sınıfları ve bunların Türkiye’ye 1960’lı ve 1970’li yıllarda gönderdikleri paraların mülksüzleşme süreci üzerindeki etkileridir. Kaba gözlemler, yurtdışından gönderilen paraların en azından bir bölümünün ailenin tarla ve diğer üretim araçları satın almasında kullanıldığını göstermektedir.

Bu yıllarda, kapitalizmin Altın Çağı yaşanıyordu. Sürekli ekonomik büyümenin sağladığı olanaklar, hükümetlerce, kırsal kesimde küçük meta üretiminin güçlendirilmesi için kullanılabilir.

Bu dönemde mülksüzleşme sürecini yavaşlatan diğer bir unsur, siyasaldı. Çin’de komünistler topraksız ve az topraklı yoksul köylülere önderlik ederek iktidara geldiler. ABD emperyalizmi, komünistlerin bu yeni stratejisine, kırsal kesimde küçük üreticiliği destekleyerek yanıt verdi.

Amerikalılar, Japonya'da ve Tayvan'da uygulattıkları toprak reformunun bir benzerini Türkiye'de önerdiler. Bu yıllarda ABD'nin Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID) Türkiye'de çok etkiliydi. Ankara'da Kavaklıdere'den Çankaya'ya çıkan caddenin hemen başında büyük bir binaları vardı. AID, Türkiye'de toprak reformunu destekliyordu. Bunun bir örneği, Raymond H.Davis isimli bir uzmanlarının 13 Nisan 1964 tarihinde AID yönetimine verdiği rapordur (R.H.Davis, Comments on Land Reform in Turkey, April 13,1964, 5 s., çoğaltma). Bu raporun sonunda , Türkiye'de toprakların yeniden dağıtımında, mümkün olan en fazla ölçüde, aile işletmelerinin kurulmasının teşvik edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ve 21 adet devlet üretme çiftliğinin tasfiye edilerek satılması da öneriliyordu. Amerikalıların bu yıllarda kırsal kesimde mülksüzleşme konusuyla yakından ilgilendiğinin diğer bir örneği de, John D.Montgomery isimli bir uzmanın 24 Mart – 5 Nisan 1964 tarihlerinde Türkiye'de yaptığı araştırmalar temelinde AID yönetimine sunduğu rapordur (J.D.Montgomery, Comments on American Aid to Agricultural Development in Turkey, 1964, 8 s., çoğaltma).

ABD'nin bu yıllarda "barış gönüllüsü" adı altında 1200 dolayındaki istihbarat görevlisini Türkiye'ye gönderdiği ve ciddi bir saha çalışması içinde olduğunu da unutmamak gerekir.

Türkiye işçi sınıfını anlayabilmenin yolu, mülksüzleşme sürecinin kavranmasından geçmektedir. Türkiye'de bu süreç klasik modelin dışında geliştiğinden, işçi sınıfının davranışları da farklı olmuştur.